

TIBBIYOT MUASSASALARIDA DAROMAD VA XARAJATLARNI TAN OLIISH, HISOBGA OLIISH VA MOLIYAVIY HISOBOTDA AKS ETTIRISHNING NORMATIV-HUQUQIY ASOSLARI

Ruziyeva Umida Muzaffarovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada tibbiyot muassasalarida daromad va xarajatlarni tan olish, hisobga olish va moliyaviy hisobotda aks ettirishning normativ-huquqiy asoslari bayon qilingan. Xususan, tibbiyot muassasalarida daromad va xarajatlar hisobining me'yoriy-huquqiy asoslari muayyan guruhlariga ajratilib tasniflangan holda tavsiflab berilgan hamda tadqiqot natijalari asosida xulosalar shakllantirilgan.

Kalit soʻzlar: tibbiyot muassasasi, davlat tibbiyot muassasasi, daromad, xarajat, buxgalteriya hisobi, byudjet hisobi, byudjet hisobi standartlari, hisob siyosati.

Аннотация

В данной статье описана нормативная база признания, учета и отражения в финансовой отчетности доходов и расходов в медицинских учреждениях. В частности, описана нормативная база учета доходов и расходов в медицинских учреждениях путем их классификации по конкретным группам и сделаны выводы на основе результатов исследования.

Ключевые слова: медицинское учреждение, государственное медицинское учреждение, доходы, расходы, бухгалтерский учет, бюджетный учет, нормативы бюджетного учета, учетная политика.

Abstract

This article describes the regulatory framework for the recognition, accounting, and reflection of income and expenses in financial statements in medical institutions. In particular, the regulatory framework for accounting for income and expenses in medical institutions is described by classifying them into specific groups, and conclusions are drawn based on the research results.

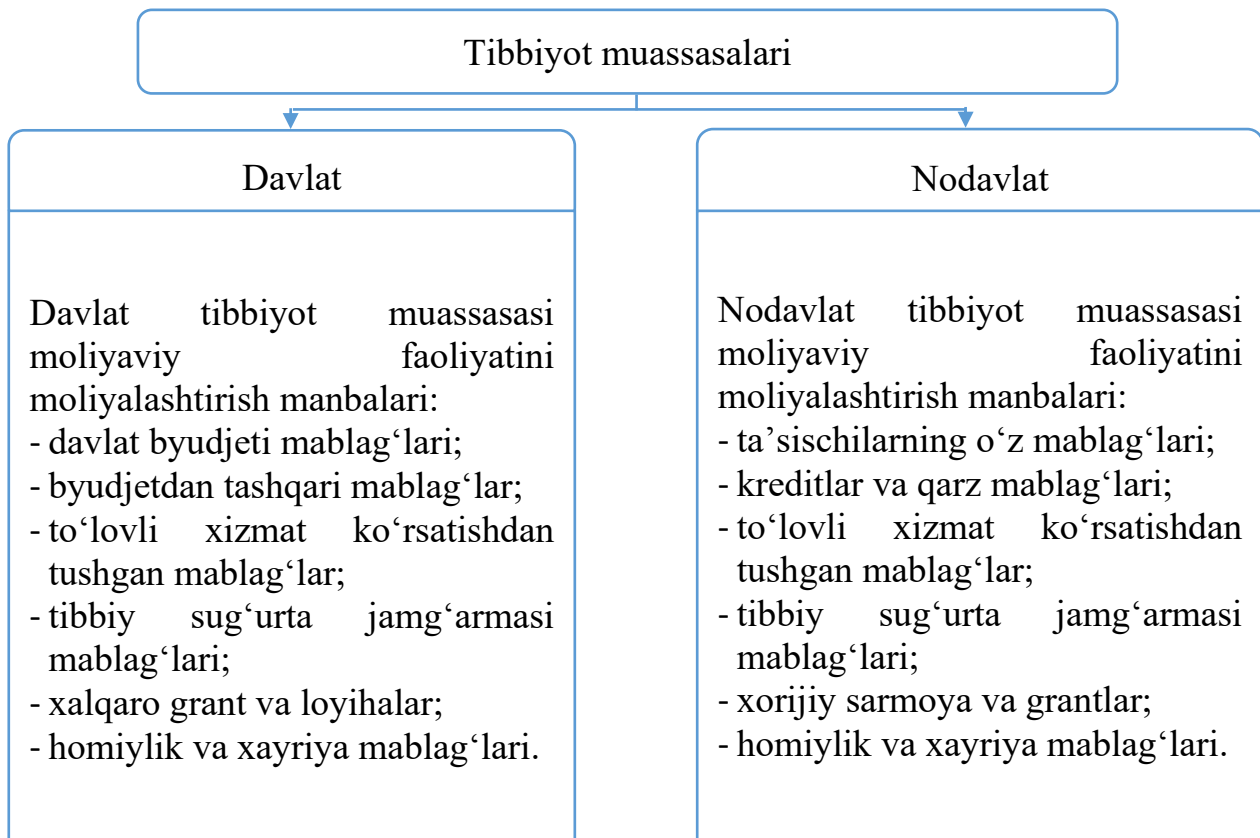
Keywords: medical institution, state medical institution, income, expenditure, accounting, budget accounting, budget accounting standards, accounting policy.

KIRISH

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlarning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida sog'liqni saqlash tizimini tubdan modernizatsiya qilish, tibbiyot muassasalari faoliyatining institutsional va iqtisodiy samaradorligini oshirish masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, "O'zbekiston – 2030" strategiyasida [8] aholining real ehtiyojlari va xalqaro standartlar talablariga to'liq mos keladigan, inklyuziv va barqaror tibbiyot tizimini shakllantirishga qaratilgan ustuvor vazifalar belgilab berilgan bo'lib, ularning samarali ijrosi bugungi kunning dolzarb strategik vazifalaridan biridir. Bunday sharoitda mavjud tibbiyot muassasalari faoliyatini zamonaviy boshqaruv tamoyillari asosida samarali tashkil etish, ularning resurs salohiyatidan oqilona foydalanish, moliyaviy operatsiyalarni to'g'ri

klassifikatsiya qilish va hisobga olish, shuningdek daromadlar hamda xarajatlarning shaffof aks ettirilishini ta'minlash muhim metodologik va amaliy ahamiyatga egadir. Chunki, daromad va xarajatlarni aniq hisobga olish tibbiyot muassasasining moliyaviy barqarorligi va iqtisodiy salohiyatini baholash, uning qisqa va uzoq muddatli moliyaviy strategiyasini ishlab chiqish hamda rivojlanish istiqbollari belgilash imkonini beradi. Tibbiyot muassasalarida daromadlar va xarajatlarni tan olish, baholash, buxgalteriya hisobida to'g'ri aks ettirish, moliyaviy hisobotlarda xalqaro me'yorlar asosida ifoda qilishning huquqiy-normativ asoslarini puxta bilish va ularni amaliyotda to'g'ri qo'llay olish bu sohadagi mutaxassislar uchun muhim kompetensiya sifatida qaralmoqda.

Bugungi kunda amalda faoliyat yuritayotgan tibbiyot muassasalarini ikki guruhga ajratgan holda tasniflash mumkin (1-rasm).

1-rasm. Tibbiyot muassasalari va ular moliyaviy faoliyatini moliyalashtirish manbalari bo'yicha tasniflanishi¹

Monografik tadqiqot obyekti "Respublika qon quyish markazi" davlat byudjetidan moliyalashtiriladigan davlat tibbiyot muassasasi bo'lib, uning moliyaviy faoliyatini moliyalashtirish manbalari bo'yicha daromadlar va smeta xarajatlari, hisobga olish usullari, ular bilan bog'liq xo'jalik operatsiyalarini hisobga olish va moliyaviy hisobotda aks ettirishning me'yoriy-huquqiy asoslariga to'xtalib o'tmoqchimiz.

¹Tadqiqot natijalari asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

ADABIYOTLAR SHARHI

Albatta, amalda davlat tibbiyot muassasalarida daromadlar va xarajatlar hisobining me'yoriy-huquqiy asoslari mavjud bo'lib, bugungi kunda amaldagi mavjud muammolarni bartaraf etish va xalqaro standartlar asosida takomillashtirish masalalari tadqiq qilib o'rganilmoqda. Jumladan, N.B.Berkinova, M.P.Sarunova va S.V.Kikeevalar [9] tibbiyot muassasalarida daromadlar va xarajatlar buxgalteriya hisobini tashkil etish, ularni me'yoriy-huquqiy tartibga solish va hisobga olish uslubiyotini takomillashtirish masalalarini Rossiya Federatsiyasi qonunchiligi va xalqaro standartlar asosida tadqiq qilib o'rganishgan. Ular daromadlar va xarajatlar tushunchalari, ularni tasniflash, buxgalteriya hisobi va hisobotida aks ettirish, tibbiyot muassasalarida buxgalteriya hisobining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish masalalariga e'tibor qaratishadi. Bunda mualliflar asosan tibbiyot muassasalarida majburiy tibbiy sug'urta va pullik xizmatlar bo'yicha hisob-kitoblarni buxgalteriya hisobida hisobga olish va hisobotda aks ettirish masalalarini tadqiq qilib o'rganigan holda o'z yondashuvlarini keltirib o'tishgan.

S.Sisyuk va V.Kirik [10] tibbiyot muassasalarini tomonidan ko'rsatiladigan tibbiy xizmat xarajatlari hisobi va ularning tannarxini hisoblash borasida olib borgan tadqiqot natijalari asosida tibbiyot muassasalarida pullik tibbiy xizmatlar tannarxini hisoblash jarayonini 3 bosqichga ajratgan holda tasniflaydi, tibbiy xizmatlar tannarxi tarkibi, pullik xizmatlar tannarxini hisoblash algoritmini hamda tibbiyot muassasalarida tibbiy xizmatlar xarajatlarning sintetik va analitik hisobiga doir o'z yondashuvlarini amaliy ma'lumotlar asosida keltirib o'tishgan.

Z.D.Iskakova, A.J.Kapenova va S.V.Zenchenkolar [10] tomonidan Qozog'iston Respublikasi sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirish mexanizmi va uni takomillashtirish yo'nalishlari borasidagi ilmiy izlanishlarida empirik ma'lumotlar tahlili va xalqaro tajriba o'rganilgan holda sog'liqni saqlash tizimida xarajatlarni moliyalashtirish manbalari bo'yicha tasniflaydi va moliyalashtirish manbalari bo'yicha xarajatlarni taqsimlash sxemasini ko'rsatib o'tadi. Biroq, mualliflar moliyalashtirish manbalari va ular bo'yicha xarajatlarni taqsimlashda statistik ma'lumotlar va xalqaro tajribalarga asoslangan holda o'z yondashuvlarini keltirishadi. Ya'ni, Qozog'iston Respublikasi qonunchiligida belgilangan talablar mualliflar tomonidan bayon qilinmagan.

Sh.M.Qurbonov davlat tibbiyot tashkilotlarida byudjetdan tashqari mablag'lar hisobi va ichki auditni takomillashtirish borasida ilmiy izlanishlar olib borgan bo'lib, u "O'zbekiston Respublikasida byudjet hisobining standartlarini bosqichma-bosqich Davlat sektorida buxgalteriya hisobining xalqaro standartlariga (IPSAS) moslashtirishni nazarda tutuvchi amaliy chora-tadbirlar amalga oshirilib kelinmoqda" [14] deb ta'kidlaydi. Shuningdek, muallif amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan tartib-qoidalar, iqtisodchi olimlarning yondashuvlarini tadqiq qilib o'rganish asosida davlat tibbiyot tashkilotlarida byudjetdan tashqari mablag'lar hisobi va hisobotining maqsadi, vazifalari, funksiyalari, predmeti, obyektivi va usullarini mazmun jihatdan uzviy ketma-ketlikda shakllantirilgan holda ko'rsatib o'tadi. Bunda muallif asosan amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarga tayangan holda o'z

yondashuvlarini amalga oshiradi.

Sh.V.G‘aniyev “Byudjet tashkilotlari uchun buxgalteriya hisobini yuritish hamda moliyaviy hisobotlarni shakllantirish bo‘yicha qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan bo‘lib, ular asosida tegishli tartibda daromadlar va xarajatlar smetalari ijrosi bo‘yicha axborotlar shakllantiriladi” [15] deb ta’kidlagan holda byudjet tashkilotlari buxgalteriya hisobini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni O‘zbekiston Respublikasining Kodekslari», “Qonunlar va qonunosti hujjatlar”, “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmon va Qarorlari”, “O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarorlari”, “Milliy standartlar” va “Buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotga oid nizomlar, uslubiy ko‘rsatmalar va boshqa hujjatlar” kabi bo‘limlarga ajratgan holda ularni tavsiflab beradi. Ya’ni, muallif byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobotni tuzish bo‘yicha amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarning ayrimlarini qabul qilingan davri, ro‘yxatga olingan raqami va kuchga kirgan sanalarini keltirgan holda qisqacha tavsiflash bilan chegaralanadi.

X.B.Xusainov byudjet tashkilotlarida moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tishni takomillashtirish masalalarini tadqiq qilib o‘rgangan bo‘lib, u bugungi kunda mamlakatimiz byudjet tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida «Hozirgi kunga qadar, O‘zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi, O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuniga muvofiq va byudjet hisobini davlat sektorida moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari bilan muvofiqlashtirish maqsadida 14 ta byudjet hisobi standartlari qabul qilindi» [16] deb ta’kidlagan holda tasniflaydi hamda ularni amaliyotga joriy qilinishining imkoniyatlarini ko‘rsatib o‘tadi. Biroq, muallif amaldagi byudjet hisobi standartlarini qo‘llash sohasi, hisob obyektlarini tan olish, baholash, buxgalteriya hisobi va hisobotida aks ettirish borasida belgilangan minimal talablarni yoritib bermaydi.

A.G‘.Meliboyevning davlat sektorida buxgalteriya hisobining xalqaro standartlariga muvofiq daromadlar hisobini tashkil etish borasida olib borgan izlanishlarida «Byudjet ijrosi jarayonida aktivlar va majburiyatlarning, shuningdek mazkur aktivlar va majburiyatlarni o‘zgartiruvchi muomalalarning holati to‘g‘risidagi axborotni to‘plash, ro‘yxatdan o‘tkazish va umumlashtirishning tartibga solingan tizimi bo‘lgan byudjet hisobini yuritishga qo‘yilgan yagona talabni byudjet hisobi standartlari belgilaydi» [12] degan fikrni ilgari suradi. Fikrimizcha, byudjet tashkilotlarida byudjet hisobini, xususan daromadlar va xarajatlarni hisobga olish va moliyaviy hisobotda aks ettirish bo‘yicha yagona talablar faqat byudjet hisobi standartlarida belgilangan emas.

A.A.Ostonokulov byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag‘lari hisobi va hisoboti metodologiyasini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borgan bo‘lib, uning yozishicha: “Byudjet tashkilotlari faoliyatini moliyalashtirishda byudjetdan tashqari mablag‘larning ahamiyati va zarurligidan kelib chiqib, ushbu mablag‘larni shakllantirish, tasarruf etish va ularni sarflash bilan bog‘liq munosabatlarni tartibga soluvchi qator normativ huquqiy-hujjatlar ishlab chiqilgan” [13]. Uning ta’kidlashicha, byudjet tashkilotlari mazkur normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan talablar asosida

byudjetdan tashqari mablag‘lar bo‘yicha daromadlar va xarajatlar smetalari tuziladi va ular tasdiqlangan holda vakolatli organlarga taqdim qilinadi.

Shuni ta‘kidlab o‘tish joizki, yuqoridagi iqtisodchi olimlarning davlat byudjeti hisobidan moliyalashtiriladigan tibbiyot muassasalarida daromadlar va xarajatlarni hisobga olish va moliyaviy hisobotda aks ettirishning me‘yoriy-huquqiy asoslarini takomillashtirish borasidagi yondashuvlarini e‘tirof etish lozim. Chunki, ularning yondashuvlari byudjet tashkilotlarida daromadlar va xarajatlarni hisobga olishning nazariy, me‘yoriy-huquqiy va uslubiy jihatlarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

METODOLOGIYA

Tibbiyot muassasalarida daromad va xarajatlarni tan olish, hisobga olish va moliyaviy hisobotda aks ettirishning normativ-huquqiy asoslarini tadqiq qilib o‘rganishda mantiqiy fikrlash, dalillar to‘plash, tasavvur etish, qiyoslash, shakllantirish va muammoni qo‘yish kabi nazariy-tadqiqot hamda ilmiy adabiyotlar, kuzatish kabi empirik tadqiqot metodlaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ma‘lumki, davlat tibbiyot muassasalarining moliyaviy faoliyatini barqaror va samarali tashkil etish, avvalo, ularni zarur moliyaviy resurslar bilan ta‘minlash mexanizmlarining mukammalligiga bog‘liq hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, muassasalarning moliyalashtirish manbalari bo‘yicha daromadlarni to‘g‘ri klassifikatsiya qilish, shakllantirilgan mablag‘lardan foydalanish jarayonida yuzaga keladigan xarajatlarni aniq hisobga olish hamda ushbu ma‘lumotlarni moliyaviy hisobotlarda shaffof va xolis tarzda aks ettirish dolzarb ahamiyatga ega. Ana shu ehtiyojlardan kelib chiqib, davlat tibbiyot muassasalarida daromad va xarajatlarni hisobga olish hamda hisobot tizimini tartibga soluvchi tegishli me‘yoriy-huquqiy baza yaratilgan bo‘lib, uni muayyan guruhlariga ajratib tizimlashtirgan holda quyidagicha tasniflash mumkin (1-jadval).

1-jadval

Davlat tibbiyot muassasalarida daromadlar va xarajatlar hisobining me‘yoriy-huquqiy asoslari¹

№	Me‘yoriy-huquqiy hujjatlar		
	Guruh	Tasnifi	Tavsifi
1	O‘zbekiston Respublikasi Qonunlari	O‘zbekiston Respublikasining Buxgalteriya hisobi to‘g‘risidagi Qonuni, Byudjet kodeksi, Soliq kodeksi	Ushbu me‘yoriy hujjatlar davlat tibbiyot muassasalarida daromadlar va xarajatlarni hisobga olish va moliyaviy hisobotda aks ettirish hamda ular bilan bog‘liq soliq munosabatlarni tartibga soladi.
2	Byudjet hisobining standartlari	Byudjet hisobi standartlari, Davlat sektorida buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari	Mazkur me‘yoriy hujjatlarda tibbiyot muassasalarida daromadlar va xarajatlarni tan olish, ular bilan bog‘liq operatsiyalarni hisobga olish va moliyaviy hisobotda aks ettirish tartibi belgilangan.
3	Buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy	Buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobotni	Ushbu qonun osti hujjatlari davlat tibbiyot muassasalari daromadlari va

¹ Tadqiqot natijalari asosida muallif tomonidan shakllantirilgan.

№	Me'yoriy-huquqiy hujjatlar		
	Guruh	Tasnifi	Tavsifi
	hisobotni tayyorlash tartibini belgilaydigan qonun osti hujjatlari	tayyorlash tartibini belgilaydigan nizomlar, yo'riqnomalar, uslubiy ko'rsatmalar va boshqalar.	xarajatlarining buxgalteriya hisobini yuritish tartibini belgilaydi.
4	Buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobotni tayyorlash tartibini belgilaydigan ichki me'yoriy hujjatlar	Hisob siyosati	Hisob siyosati ichki me'yoriy hujjat bo'lib, u davlat tibbiyot muassasasida daromadlar va xarajatlarni tan olish, buxgalteriya hisobi va hisobotida aks ettirish uchun foydalaniladigan maxsus prinsiplar, usullar, tartib va amaliy yondashuvlarni ifodalaydi.

1-jadvalda davlat tibbiyot muassasalarida daromadlar va xarajatlar hisobining me'yoriy-huquqiy asoslari to'rt guruhga tasniflangan bo'lib, uning birinchi guruhi "O'zbekiston Respublikasi qonunlari"ga quyidagilar kiradi:

O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi. Mazkur hujjat O'zbekiston Respublikasining byudjet tizimi byudjetlarini shakllantirish, tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish, tasdiqlash, ijro etish, davlat tomonidan mablag' jalb qilish va byudjet to'g'risidagi qonunchilik ijrosini nazorat qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga soladi [1].

O'zbekiston Respublikasining Buxgalteriya hisobi to'g'risidagi Qonuni [2]. Ushbu qonun nafaqat tibbiyot muassasalarida daromadlar va xarajatlarni hisobga olish tartibini, balki tibbiyot muassasalarida buxgalteriya hisobini tashkil etish, yuritish va hisobotni tuzish tartibi belgilangan.

O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. Bu esa, soliqlar va yig'implarni belgilash, joriy etish va bekor qilishga, hisoblab chiqarish hamda to'lashga doir munosabatlarni, shuningdek soliq majburiyatlarini bajarish bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soladi [3]. Tibbiyot muassasalari daromadlari va xarajatlari bevosita soliq oqibatlarini keltirib chiqaradi. Shu sababli, tibbiyot muassasalari tomonidan soliq to'lovchi va soliq agenti sifatida to'lanadigan soliqlar va yig'implarni hisoblab chiqarish, hisobga olish, soliq summasini to'lash va soliq hisobotini taqdim etish tartibi ushbu kodeksda belgilangan tartiblarga asoslanadi.

Ikkinchi guruhga, davlat tibbiyot muassasalarida daromad va xarajatlarni tan olish, buxgalteriya hisobida to'g'ri va bir xil yondashuv asosida aks ettirish, shuningdek moliyaviy hisobotlarda to'laqonli yoritish tartibini belgilaydigan byudjet hisobining standartlari (BHS) kiradi. Xususan, bugungi kunda O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi va "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni talablariga muvofiq, byudjet hisobini davlat sektoridagi moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (IPSAS) bilan uyg'unlashtirish maqsadida qator institutsional va me'yoriy islohotlar amalga oshirildi. Ushbu islohotlar natijasida byudjet hisobiga oid bir qator standartlar tasdiqlanib, amaliyotga joriy etildi (2-jadval).

Mazkur standartlar davlat tibbiyot muassasalarida daromad va xarajatlarni tan olish, baholash, hisobga olish va moliyaviy hisobotlarda aks ettirish bilan bog'liq munosabatlarni tizimli ravishda tartibga soladi. Jumladan, 1-son BHSda tibbiyot

muassasaning hisob siyosatida daromad va xarajatlar hisobiga doir axborotlarni shakllantirish va yoritishga qo‘yiladigan talablar aniq belgilangan. 2-son BHSda esa, daromad va xarajatlar tan olingandan so‘ng, ular to‘g‘risidagi axborotlarni hisobda umumlashtirish uchun maxsus schyotlar tizimi belgilab berilgan bo‘lib, bu hisob yuritishda yagona metodologik yondashuvni ta‘minlaydi. 3-son BHS davlat tibbiyot muassasalarida daromad va xarajatlarning byudjet hisobotida aks ettirilishi tartibini belgilaydi hamda hisobot ma‘lumotlarining shaffofligi, solishtirish mumkinligi va xalqaro standartlarga muvofiqligini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Uchinchi guruhga, buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobotni tayyorlash tartibini belgilaydigan qonun osti hujjatlari kiritiladi. Ushbu hujjatlar davlat tibbiyot muassasalarida daromad va xarajatlarni hisobga olish va moliyaviy hisobotda aks ettirishda bir xil metodologik yondashuvni ta‘minlaydi, hisobdorlik va shaffoflikni oshiradi hamda byudjet mablag‘laridan samarali foydalanishga xizmat qiladi (2-jadval).

2-jadval

O‘zbekiston Respublikasi byudjet hisobining standartlari¹

№	Standart raqami va nomi	Tasdiqlangan sanasi	Adliya vazirligidan ro‘yxatga olinganligi	Kuchga kirgan sanasi
1	1-son BHS. Hisob siyosati	2016-yil 12-dekabr №91	2016-yil 27-dekabr №2853	2016-yil 31-dekabr
2	2-son BHS. Yagona schyotlar rejasi	2018-yil 10-sentyabr №125	2018-yil 20-oktyabr №3078	2019-yil 1-yanvar
3	3-son BHS. Byudjet hisoboti	2018-yil 18-dekabr №157	2019-yil 18-yanvar №3124	2020-yil 1-yanvar
4	4-son BHS. Valyuta kursi o‘zgarishining ta’siri	2018-yil 13-noyabr №142	2018-yil 14-dekabr №3100	2019-yil 1-yanvar
5	5-son BHS. Qishloq xo‘jaligi	2018-yil 13-noyabr №143	2018-yil 25-dekabr №3106	2019-yil 1-yanvar
6	6-son BHS. Ijara	2018-yil 12-dekabr №150	2019-yil 4-mart №3142	2020-yil 1-yanvar
7	7-son BHS. Tovar-moddiy zaxiralar	2018-yil 12-dekabr №151	2019-yil 14-yanvar №3120	2020-yil 1-yanvar
8	8-son BHS. Ko‘chmas mulk, bino va jihozlar	2019-yil 30-yanvar №11	2019-yil 20-mart №3144	2020-yil 1-yanvar
9	9-son BHS. Nomoddiy aktivlar	2019-yil 20-may №59	2019-yil 24-iyun №3144	2020-yil 1-yanvar
10	10-son BHS. Almashuv operatsiyalaridan olinadigan daromadlar	2019-yil 5-fevral №12	2019-yil 25-mart №3145	2020-yil 1-yanvar
11	11-son BHS. Qarz majburiyatlari bo‘yicha xarajatlar	2019-yil 25-fevral №18	2019-yil 9-aprel №3149	2020-yil 1-yanvar
12	12-son BHS. Qurilishga oid shartnomalar	2019-yil 27-may №62	2019-yil 1-iyul №3170	2020-yil 1-yanvar

¹ Tadqiqot natijalari asosida muallif tomonidan shakllantirilgan.

№	Standart raqami va nomi	Tasdiqlangan sanasi	Adliya vazirligidan ro'yxatga olinganligi	Kuchga kirgan sanasi
13	13-son BHS. Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlar	2022-yil 29-mart №9	2022-yil 1-aprel №3361	2023-yil 1-yanvar
14	14-son BHS. Pul oqimlari to'g'risidagi hisobot	2022-yil 3-oktyabr №53	2022-yil 2-noyabr №3396	2023-yil 1-yanvar
15	15-son BHS. Xizmat ko'rsatish bo'yicha konsessiya kelishuvlari	2024-yil 4-iyun №129	2024-yil 22-iyul №3532	2025-yil 1-yanvar
16	16-son BHS. Baholangan majburiyatlar va shartli majburiyatlar va shartli aktivlar	2024-yil 9-sentyabr №175	2024-yil 22-oktyabr №3562	2025-yil 1-yanvar
17	17-son BHS. Xodimlarning daromadlari	2024-yil 9-sentyabr №175	2024-yil 21-noyabr №3578	2025-yil 1-yanvar

Masalan, “Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to'g'risida”gi Yo'riqnomaga buxgalteriya hisobini yuritishning yagona qoidalarini belgilaydi [4]. Mazkur Yo'riqnomaga “Buxgalteriya hisobi to'g'risida”gi Qonun normalariga asoslangan bo'lib, davlat byudjetidan moliyalashtiriladigan tibbiyot muassasalarida byudjet va byudjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha buxgalteriya hisobini tashkil etish mexanizmlarini aniq belgilab beradi. Shuningdek, “Byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning xarajatlar smetasi va shtat jadvallarini tuzish, tasdiqlash va ro'yxatdan o'tkazish tartibi to'g'risida”gi Nizom [5]. muhim me'yoriy-huquqiy hujjatlardan biri bo'lib, unda davlat tibbiyot muassasalarining xarajatlar smetasi, shtat jadvali, daromadlar va xarajatlar smetalari, shuningdek vaqtinchalik xarajatlar smetalari tayyorlash, tasdiqlash va ro'yxatdan o'tkazish tartibi belgilab qo'yilgan. Mazkur Nizom tibbiyot muassasalari xarajatlarning maqsadli va oqilona rejalashtirilishiga xizmat qiladi.

“Tibbiyot muassasalarini moddiy rag'batlantirish va rivojlantirish jamg'armasi to'g'risida”gi Nizom esa, ushbu jamg'arma mablag'larini shakllantirish va ulardan foydalanishning aniq qoidalarini belgilaydi [7]. Unga ko'ra, jamg'arma mablag'lari tibbiyot muassasalari xodimlarini moddiy rag'batlantirish, muassasalarning moddiy-texnika bazasini yangilash va mustahkamlash kabi yo'nalishlarga yo'naltiriladi. Bu esa, davlat tibbiyot muassasalari moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, “Byudjet tashkilotlarining xarajatlarini moliyalashtirish tartibi to'g'risida”gi Nizom byudjet mablag'laridan “tejamkorlik va barqarorlikni ta'minlash” tamoyili asosida maqsadli, samarali va shaffof foydalanish mexanizmlarini belgilaydi [6]. Mazkur hujjat byudjet intizomini mustahkamlash, xarajatlar ustidan nazoratni kuchaytirish, shuningdek xodimlarni moddiy rag'batlantirish jarayonlarini tizimlashtirishda muhim o'rin tutadi.

To'rtinchi guruh buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobotni tayyorlash tartibini belgilaydigan ichki me'yoriy hujjatlarni o'z ichiga oladi. Ularning eng muhim turi – davlat tibbiyot muassasasining hisob siyosati bo'lib, unda daromad va xarajatlarni tan olish, baholash, buxgalteriya hisobida aks ettirish hamda byudjet

hisobotida to‘g‘ri yoritish tartibi atroflicha belgilanadi. Chunki, hisob siyosati tibbiyot muassasalarida mablag‘lar harakatini hisobga olishning maxsus prinsiplari, metodlari, amaliy mexanizmlari va tashkiliy-metodologik yondashuvlarini belgilab beradi. Shu boisdan, ushbu hujjat moliyaviy ma‘lumotlarning aniqligi, to‘g‘riligi va shaffofligini ta‘minlash, ichki moliyaviy nazoratni kuchaytirish, hisob-kitob jarayonlarining amaldagi me‘yoriy-huquqiy talablarga muvofiqqligini ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, tibbiyot muassasalarida xarajatlar va daromadlar hisobining me‘yoriy-huquqiy asoslari tadqiq qilib o‘rganish natijasida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

- davlat tibbiyot muassasalarida daromadlar va xarajatlar hisobining me‘yoriy-huquqiy bazasi barqaror tizim sifatida shakllangan bo‘lib, uning huquqiy poydevori Byudjet kodeksi, “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonun va Soliq kodeksi orqali mustahkamlangan. Chunki, mazkur qonunlar daromad va xarajatlarni tan olish, hisobga olish, baholash, moliyaviy hisobotda aks ettirish, soliq munosabatlarini yuritish kabi muhim jarayonlar uchun huquqiy va institutsional asos vazifasini bajaradi;

- byudjet hisobining standartlarida (BHS) aktivlar, majburiyatlar, daromadlar, xarajatlar, moliyaviy hisobot turlari, xo‘jalik operatsiyalarini baholash va yoritishga oid yagona talablar belgilangan bo‘lib, ular davlat tibbiyot muassasalarida buxgalteriya hisobining metodologik asosini belgilaydi.

- qonun osti hujjatlari sifatida yo‘riqnoma va nizomlarda tibbiyot muassasalarida hisob yuritishning amaliy, texnologik va tashkiliy tartib-qoidalari belgilab berilgan. Ushbu hujjatlar smeta tuzish, xarajatlarni moliyalashtirish, jamg‘armalar mablag‘larini shakllantirish va sarflash, byudjetdan tashqari mablag‘lar hisobini yuritish, moddiy rag‘batlantirish kabi masalalarda yagona amaliy mexanizmlarni ta‘minlaydi;

- shuningdek, tadqiqot natijalari asosida monografik tadqiqot obyekti bo‘lgan “Respublika qon quyish markazi” davlat byudjetidan moliyalashtiriladigan davlat tibbiyot muassasasi bo‘lganligi bois, uning moliyaviy faoliyatini moliyalashtirish manbalari bo‘yicha daromadlarni hamda shakllantirilgan mablag‘lar sarfi bilan bog‘liq xarajatlarni hisobga olish va ular to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni moliyaviy hisobotda taqdim etishni tartibga solishning me‘yoriy-huquqiy asoslari “O‘zbekiston Respublikasi Qonunlari”, “Byudjet hisobining standartlari”, “Buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobotni tayyorlash tartibini belgilaydigan qonun osti hujjatlari” va “Buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobotni tayyorlash tartibini belgilaydigan ichki me‘yoriy hujjatlar” guruhlariga ajratilib, tasniflangan holda tavsiflab berildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi.

<https://lex.uz/docs/2304138#2304143>

2. O‘zbekiston Respublikasining Buxgalteriya hisobi to‘g‘risidagi qonuni. <https://lex.uz/acts/90762>
3. O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. <https://lex.uz/docs/4674902>
4. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2010-yil 17-dekabrda 105-son “Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to‘g‘risidagi Yo‘riqnomasi”. Buyrug‘i <https://lex.uz/docs/1714689>
5. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2014-yil 14-noyabrda 74-son “Byudjet tashkilotlari va byudjet mablag‘lari oluvchilarning xarajatlar smetasi va shtat jadvallari tuzish, tasdiqlash va ro‘yxatdan o‘tkazish tartibi to‘g‘risidagi”gi Buyrug‘i bilan tasdiqlangan. <https://lex.uz/docs/2520442>
6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 21-mayda 325-son “Byudjet tashkilotlarining xarajatlarini moliyalashtirish tartibi to‘g‘risida”gi Qaroriga 1-Illova. <https://lex.uz/ru/docs/7535648>
7. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining 2022-yil 29-dekabrda 71-son “Tibbiyot muassasalarini moddiy rag‘batlantirish va rivojlantirish jamg‘armasi to‘g‘risida”gi Qarori <https://lex.uz/docs/6358374>
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrda PF-158-son “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoniga 1-Illova. <https://lex.uz/ru/docs/6600413>
9. Берикова Н.Б., Сарунова М.П., Кикеева С.В. Организация бухгалтерского учета доходов и расходов бюджетных учреждений здравоохранения. Экономическая политика и финансовые ресурсы. 2025;4(2): 71-86.
10. Сисюк С., Кирик В. Облік витрат і калькулювання собівартості медичних послуг: теорія та практика. Вісник економіки. 2025. Вип. 2. С. 160–172.
11. Искакова З.Д., Капенова А.Ж., Зенченко С.В. Механизм финансирования здравоохранения в Казахстане и направления его совершенствования. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ХАБАРШЫСЫ. №2, 2025. 179-190 с.
12. Meliboyev A.G‘. Davlat sektorida buxgalteriya hisobining xalqaro standartlariga muvofiq daromadlar hisobini tashkil etish. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, 2024-yil, iyun. №6-son. 390-393 betlar.
13. Ostonokulov A.A. Byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag‘lari hisobi va hisoboti metodologiyasini takomillashtirish. T.: “Vneshinvestprom” nashriyoti, 2021. – 17 b.
14. Qurbonov Sh.M. Davlat tibbiyot tashkilotlarida byudjetdan tashqari mablag‘lar hisobi va ichki auditni takomillashtirish. I.f.f.d. (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – T.: 2021. – 14 b.
15. G‘aniyev Sh.V. Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobining innovatsion asoslari. Iqtisodiyot va ta‘lim / 2020. №4. 101-104 betlar.
16. Xusainov X.B. Byudjet tashkilotlarida moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tishni takomillashtirish. Central asian journal of education and innovation. Volume 3, Issue 2, February 2024. 119-202

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir: Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri: Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri: Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhah: Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar: Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2025-yil, noyabr, 11-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610
Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. GOCT 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlararo standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**